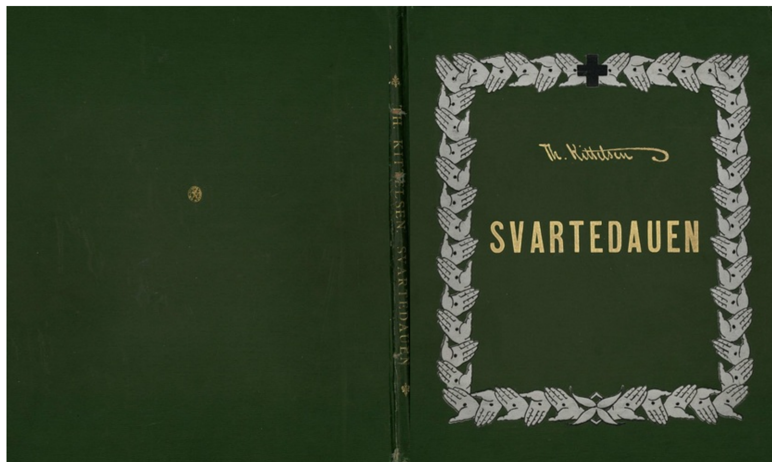

Svartedauen

Förord till den elektroniska utgåvan

Detta verk av **Theodor Kittelsen** (1857-1914) har digitaliserats i november 2011 av Nasjonalbiblioteket i Oslo och anpassats för Projekt Runeberg i november 2016 av Ralph E.

nn

SYARTEDAüEN

k KRISTIANIA — KR. SUND N

l/e. tvedtes forlag

1901INDHOLD.

SVARTEDAüENHøstkvæld.

Høsten er kommen med mørke nætter. Gamle Knut sidder ved peisen, stirrer i varmen, grubler og tænker.

Høstkvælden mørkner, saa raa og kold, skaadden synker blandt svarte graner. Uglen uler stygt derude.

Gamle Knut karer i varmen. Gnisterne spraker,

ilden flammer, skrømtet danser paa gulv og vægger.

Thore hun susler med kopper og kar, sutrer og labber fra skab til hylde, har saa meget at varetage.

Det piber, det hviner rusker og river. Det rasler og banker som dødningeknoker, ude i mørket i regn og rusk.

Pesta kommer.

Hvem kommer dernede i blodrødt skjørt, fillet og traset styg og fæl. Fjæset gustent gult og rynket fuldt af blaalige svarte flækker.

Øinene dybt i dødningskallen, ruller, rinder, skjeler og stikker hvast som syler, lyser og ser i mørket som katten.

Pesta kommer over berg og dal, skog og eng, sjø og elv, fjord og fjære. Labber, skvabber, knæerne skrangler. Rager og river soper, feier. Riven tar mange, limen alle.Mor der kommer en kjærring

Sjelden kommer fremmedfolk, til den gamle mørke låve bjælkestue op' i lien. Hænder det en enkelt gang. at en kj ending slænger indom, ser de ham alt langt derborte, længe før han er ved hækken. Og de undres og de gjætter:

„Kanske er det Per i Klypa--

— jamen tror jeg det er Bjøn?"--

En vakker høstdag varm og klar, hlade falder et for et, gule, røde, — stille — stille. — Ungerne paa garen hænger, glor og glaner hort i aasen, aldrig saa de mage før! — Hvem er det som kommer der? — Ligner mest den stygge fæle søppelhaugen bag om huset — kræker som en bylt af filler, sent, men sikkert, som en lus. —

Nu er stygga helt ved bækken, — trør forsigtig paa den gamle,

raadne, sprukne, plankebroen. Sopelime under armen, — og en rive har hun med sig. Stygge fugle flakser om og klyper hende bag i nakken. —

Aa huttetu! Nu blir de rædde, alle stuper ind til mor: „Mor, mor!

Skynd dig og kom ud. Nede ved bækken kommer der en kjærring saa styg og saa fæl, at vi aldrig saa mage. Aa vi er saa ræd den stygge kjærringen! Lad os stænge døren og gjemme os under sengen

Se, nu glor hun op mod huset med de grønne onde øine. Kanske vil hun gaa forbi? Se nu tar hun til at sope — soper slig at grus og blade fyker om til begge sider! —Fattigmanden.

Han kjender hvert skridt hver stub og træ. De samme spor, de samme tanker.

Den veien har han trasket i mange aar. Tanken er blit en ensformig sang: „Jeg kjender hver busk, jeg kjender hvert blad, hver lyd, hvert skridt, hver solstreif i skyggen."

Veien er lang —

lang. — En hakkespæt trommer paa en raadden stamme. En kraake skriger. Et ekorn rasler lidt. Ellers er alt saa blikkende stille, —

saa stilt at bække-duren skræmmer.

Kommer der nogen?--

var det ikke det han syn's. Deroppe i svingen kommer en gammal kroget kjærring, med rive og lime.

Hun rokker med hodet, kommer lige paa ham. Ser ham ind i synet med stikkende, skjelende, onde øine. Gir ham en vissen skjælvende haand, bare skind og ben, gulgraa og fuld af blaasorte flækker.Hun farer landet rundt.

Pesta farer landet rundt, i by og bygd, hus og hytte. Hun raker i hundrevis, soper i tusenvis.

Folk rømmer tiiskogs og høit tilfjelds, andre langt ud paa vilde havet, til holmer og skjær.

De gjemmer sig i huler og kløfter, jager hverandre som vilde dyr. Pesta kommer efter, snuser dem op.

i

Uglen uler, lommen skriker.

Det spøker paa land, det sWker tilhavs.

Stønner og sukker, graater og jamrer.

Om natten er skrik og hyl. Draugerne kommer i tang og tare, slaas med de døde, drar dem med sig.

Vinden leker med dødningeskaller, ruller dem mellem sten og revler, blæser dem tørre og skinnende hvide.

Ekko sidder i det svarte Qeld, lytter til havets ensomme graat, i skvulp og gulp.

Skaadden vælter i vældige flak, over fjord og fjeld. Lægger sig dødningeklam over alt.

Pesta med sin sopelime skaaner ingen.

Soper den som træt af Uvet, knækt af kummer og af smerte, ber om døden.

Soper den som ber om livet, den som først i rædselen i sit sidste øieblik, hykler for et gudebilled. Soper alle uden skaansel, ind i døden. Livets lille søppeldyngemed de morkne sprukne minder, smuldrer bort i ensom glemsel, ved den høie lysets port til den store evigheden. Himle høi er saligheden bag den store lyse port, tusen millioner roser drysser for hver torn i livet.

Vinden hyler, regnen pidsker, paa de store øde vidder. Over myrsøk og blandt stene, humper der et dødningtog. Mand og kone dingler døde, bunden fast til hesteryggen. Skjælvende af regn og kulde, som en klump paa fire ben,

sjangler hesten om i drømme, — gulp i gulp, den traar i myren. Reisen gaar til dødens land, med de endeløse vidder fuld af fagre hvide blomster.

Regnen pidsker vinden hyler, ravnen skriker efter aadsel.Over sjø og elv.

Per Sandaker stod og hug vinterved. aa huj aa hei!

Vridne og harde var kubberne, aa jøja mei!

Saa kom der en kjærring kroket i ryg, aa huj aa hei!

Gammel som arvesynden og styg, aa jøja mei!

,.Du Per, jeg skal over til Eskeland, i huj aa hei!

Du sætte mig over det Gjerrestadvand, aa jøja mei!"

Per han rodde saa føika sto, i huj aa hei!

Da saa han gamla grinte og lo, aa jøja mei!

Saa skjønte ban haa det var for trold, aa huj aa hei!

Og ønsket hende fanden ivold. aa jøja mei!

„Aa kjære mi pest, jeg ror dig frit, i huj aa hei!

Naar bare du sparer livet mit, aa jøja mei!"

Gamla tar fram en bok saa stor, aa huj aa hei!

Spytter paa fingren og blar og glor, aa jøja mei!

..Saa sandt som jeg maa over dette vand, i huj aa hei!

At spare dit liv gaar ikke an, aa jøja mei!

Jeg tar hvad jeg kan, med lov og ret. i huj aa hei!

Men du skal faa daue ganske let, aa jøja mei!"

Og Per rodde hjem over Gjerrestadvand,

i huj aa hei! Mens gamla hun sopte paa Eskeland, aa jøja mei!

Per la sig paa pallen døsig og træt,

aa huj aa hei! Han sovned ind i døden med et, aa jøja mei!Soper hver krok.

Pesta soper hver en krok. .Slut med raking, sope, sope! Tiden er knap, alle maa med. Per og Paal, rub og stub.

Pesta liker sig, veiret er bra, trist og mørkt. Det sner og sluter, smelter, siler, klisser og søler.

Limen tar saa det skvætter.

Limen soper i krik og krok. Alt er trist,' deiligt trist. Død og døde, stank og raaddenskab. Væggene sprækker, bjælkerne raadner. Bladene falder. Luften graater sne og slud.

® te.øde

Nu er løvet falclt for høsten.

Alt som rasled før for vinden friskt og grønt i sommersolen, dækker marken med et tæppe visne blade.

Maanen skinner bleg og ensom mellem nakne tørre grener. Bare gule visne straa stilt paa torvetaket bæver.Vesle Per og lille Mari.

Han vesle Per og lille Mari alene tusled om. Alle vare døde, hele bygden stod tom.

Borte var det bedste som de hadde paa guds jord. Pesta hadde sopt væk baade far og mor.

Taarer randt saa stride mens alene de sad. Ikke fan's en skorpe eller mindste smulen mad.

Saa sovned de begge med tommeltot i mund, og var hos far og mor op i himmerig en stund.

Og maanen steg saa ensom og lyste blegt og mildt, da rusled det i fjeldet og brummede stilt:

„Aa høir du Tryne Guri, de ingen meining e, at ungerne ska svælt ihjæl naar vi bor like ve."

Og dypt derinde svarte med sutr og klynk en gammal sprukken stemme, saa det rent var en ynk

„Høir du Kaare Haltepink. Eg tykker du hev ret, Naa labber eg te baana me en liden mjølkeskvæt."

Og troldene de sulled og stulled for de smaa. Guri kom med mad til dem mens de i søvnen laa.

Guri breidde skindfellen over de smaa og klapped dem med næven sin forsigtig efterpaa.

Høit paa himlen dukket maanen bagom mørken Sky. Det var som han for graaten sig ikke kunde dy.Rypa.

Op i aasen klinger blælder. Fremmedkjyr i store flokker kommer ruslende til Vaage. Ingen juring følger med? — „Sikkert er det galt paafærde paa den andre siden fjeldet. Kom vi gaar og hører efter. Læg i skræppen og afsted!"

Pesta op til Justedalen! Justedølen, han var tryg. — Der var luften altfor hvas for slig gammal skarvekjærring. Folk med mynt paa kistebunden, drog tilfjelds til Justedalen, der var sikkert, det var greit. — Naar en tror sig aller tryggest, kanske sidder en ved graven. Neppe vidste de af ordet før end Pesta kom med limen, hilste: „Her er jeg." —

Og sopte.---

Hu! — Da yred sorte flækker rundt omkring i alle næver. Herrens straffedom var stor.

Jomen hadde Pesta fundet snabvei op til Justedalen! Herregud hvor der saa ud. I hvert hus og hver en hytte, var der fuldt af dødningeben. Skaller laa og gren og gabte, støv og øde overalt.Intet haab om liv at finde. Tause triste vandrer de, som kom op for hjælp at yde. Hei — da flyr en liden jente, som en opskræmt rypeunge, ind imellem

birkeskogen. Alle til at fange hende, springer efter vesle Rypa, -rundt omkring paa alle kanter, for at ringe hende inde. Rypa foran som en pil.

Og med store, skræmte øine bryder hun igjennem krattet,

river sig tilblods og stuper sanses1øs af skræk og træthed. Med hodet skjult dypt nedi græsset hører hun, de kommer alt; hjertet hamrer vildt af angst, kvister knækker, blader rasler, tunge skridt og høie rop, Rypa skriker. Hun er fangen.

Rypa skriker mens de spørger, sparker spænder for sin frihed, til him intet mere magter. I den store ensomheden har hun ganske glemt at tale.

Vesle Rypa bare graater. Minderne med al sin rædsel, al sin sorg og ensomhed, barndomshjemmet — friheden, -strømmer ind i barnesjælen, slaar paa tusen ømme strenge. Vokser som en nypetorn deilig fuld af knop og roser.

Rypa, det blev hendes navn. Men fra hende, rypeungen, stammer der en hædersæt, fuld af store, gjeve navne lige ned til vore dage.Knut og Thore.

Qamle Knut og Thore Nuten, sad i Finddalen alene. Alle andre væk, var sopt af den stygge Svartedau'en. Aar paa aar de gamle sad, stuslig der i hytten sin, værst de savned, at de ingen mærkedage vidste længer, ikke kunde feire julen rette tiden, som de andre.

Sneen faldt i store flokker, lagde sig saa mygt og blødt over al gudsskabte verden, og de følte ganske sikkert, julehelgen var for haanden. Knut og Thore sukket stille.

Da tog gamle Knut tilorde: „Hvis jeg ikke var saa skral, jamen tog jeg fod paa nakken for at finde fat paa folk, saa vi lamde feire julen sammetid som andre kristne. Men jeg tror nok det er bedst, at du Thore, tar ivei. Du er seigere end mig."

Gamle Thore straks var villig: „Jeg faar gaa i Herrens navn, sko og ytterplag, det har jeg, og lidt niste og paa veien." Sneen faldt saa tæt og stille. Gamle Knut han stod i døren, glante længe efter Thore, da hun gik i Herrens navn.„Deka deka Thole! Bake du brøuv te jole Note ei

aa dagane tvæi, solænge æ de ti jole."

Det gik tungt for gamle Thore, sneen laa saa tæt og dyp, men hun labbed trøstig fremad. Tænk om hun var rigtig heldig traf hun kanske en paa veien, lykken kommer, bare Gud vil. Over i den næste dal maatte der vel findes nogen? Og hun trasket fuld af haab.

Thore mærker hun er gammel sætter sig en stund til hvile: ..Herregud hvor tiden gaar. Skral og skrøbelig en vanker nedad bakke, til en stuper. Ja saamen san." —

Som hun sidder slig i tanker, roper det fra bratte fjeldet saa at gamle Thore skvætter:

Da blev gamle Thore glad, snudde hjem igjen til Knut. Vidste tiden paa en prik, kunde ikke tvivle paa ord, som kom fra selve fjeldet. _ Gamle Knut og gamle Thore feired glade julehelgen.Musstad.

Hundreder af aar var rundne siden Pesta for omkring. Der hvor før laa kongegaarde stod nu bare vilde skoger. Hele bygder, øde glemt.

Saa en dag det hændte sig, at han Gudbrand Bjørneskytte lysten fik paa pels og skinker. Kommen ind i vilde skogen slog han ind paa anden vei end han pleied stryge om. Da med et det var som Gamle Erik sad i hele greia: Rette veien fandt han ikke, ikke at og ikke fram, bare ørsked ring i ring? Vildgras hvor han satte foden! Sligt ham tyktes harmeligt, ønsked Fanden bjørnepelsen.

Spor af mennesker? Jo pyt san! —

Tænk dig store vilde skogen, træ ved træ i milevis. Store høie mørke graner ene stammen lig den andre, ingen stier eller fævei. Lettere fandt lusen vei i en lurvet skrubskindspels, tænkte Gudbrand ved sig selv.

Ja, hvad skulde Gudbrand gjøre?

Han fik ta det med lidt ro, det var sikkert nok det bedste. Lidet hjælper det at bande bære sig som en er galen, allermindst naar ingen ser det.

Gudbrand tænkte ved sig selv: Engang ræker eller kræker jeg vel ind paa rette veien. Men det clrøide og det drøide — bare endeløse skogen, træ ved træ og ikke andet.

Gud ske lov og pris og tak! Der med engang, lige for sig har han svære bjælkehuser. Men lidt rare saa de ud. Væggene af svære bjælker skakke, mørke, fuld af sprækker. Ingen rydning rundt omkring, granen vokste indpaa væggen, og paa taget birken frodig i et lubbent lag af mos. Kanske var det huldregaarde? Gudbrand blev nu ganske fælen. — Og han loved ved sig selv, ikke drak han mindste draaben, ikke smagte han en bit, selv om Huldra kom med mjød og en pose fuld af gotter.Men der kom nok ingen huldre, og i gluggen ei et fjæs, ikke mindste lyden hørtes, alt var saa forladt og stille. Rart det var om ei derinde skulde findes spor af folk, tænkte Guclbrand; og han lettede paa klinken.

Tommetykt laa støv og rusk. Spindelvæv i sorte folder hang omkring fra tag og vægger, dækked halvt en brusten bue og en gammel fillet trøie, muggen gjennemædt af møl. Midt paa jaren stod en gammel halv forirret kobberkjedel, raadne nøster, spindetene, og en hel del andre saker, laa omkring paa bord og bænker. Fælt var alt som øiet mødte, værst var dog den kvalme lugten som fra hundre tusen aar. Op til loftet stod en stige, sprukken ledeløs af alder. Gudbrand maatte op og se. Herregud saa stigen jamr ed, knark og sutred for hvert trin, som han Gudbrand tog forsigtig.

Huttetu — hvad han fik se

fik hans tænder til at skrangle! —

Fast i væggen stod der senger tømret helt af svære bjælker, seng for seng der laa en benrad

gren og gabte i en vrimmel — ja i tusendvis af mus! Neppe saa de Gudbrands hode, førend hele musemyldren gøiv omkring ham som en røg ned igjennem stigehullet.

Javist kvak han — det er greit, sligt kan hænde selv den bedste, men det vared ikke længe. Siden var han høit og lavt, og rodet om i alle kroker. Og han fandt at gaarden var mere værd end bjørnepelsen. Ind i bjælkevæggen hug han med sin haandøks, navn og mærke.

Naar en først har lykken med sig slumper resten af sig selv, det er sikkert som en spiker. Og saa gik det ogsaa Gudbrand. Da han skulde hjem igjen, gik han lige efter næsen tvært igjennem vilde skogen, indtil han saa røg af huser. Træ for træ, han blinked veien for at finde let tilbage. Og saa drog han op igjen, ryddet skog og gamle marker, spjælket op den gamle gaarden, saa den fik sin glans igjen. Men dens navn, det vidste ingen. —

„Den var dørje fuld af mus

da jeg fandt den," sa han Gudbrand.

„Derfor skal den hede Musstad."Den gamle kirke.

Rypeskytten farer ensom gjennem øde vilde trakter. , Hundreaarig gamle træer, løfter sine kjæmpestammer, med de store mørke kroner, tunge dryssende af sne. Mørkt og tyst det er derinde som et hjem for lodne trold. Bare lyd af kvist som knækker naar en elg gjør vei i krattet. Saa et brag naar tunge fonner falder mellem tætte grener, og det fyker som en røg.

Som han standser for at lytte, basker det med fuglevinger oppe i en gammel skjæggran. Skytten speider; høit deroppe sætter sig en mægtig fugl, bruser stolt med sine fjedre. Og han sigter — pilen hviner, stolt og uskadt flyver fuglen. Men i mørke , skogen lyder saa forunderlig en klang derfra hvor hans pil blev borte. Klagende en klokkeklang toner i den store stilhed, som om pilen havde saaret ensomhedens stille hjærte. Skytten lytter høit forundret.

Med en hellig gysen søger han at finde stedet, bryder gjennem krat og busker. Skimter noget stort og mørkt, — taarn og tag og brede fløie! — Mellem gran og furustammer ligger der en gammel kirke, sunken sammen og forladt i den vilde ensomhed.

For at redde den fra troldskap,

griber skytten raskt sit ildjern, kaster over kirketaget.

Døren med den rustne nøgel staar halvaaben. Mørkt og muggent ser det ud. Sne er føket ind paa gulvet, knirker under skyttens fødder, mens han sætter plumpe fodspor i de myge hvide fonner.

Midt paa gulvet staar en klokke som er dumpet gjennem taget, flere hænger høit deroppe. Klangen gav nok en af dem, da den rammed blev af pilen. Rundt omkring i alle kroge hvor kun svage lysglimt trænger frem fra gluggerne fra oven, hænger is i lange tapper. I den gamle morkne kirke glemt i fattig ensomhed, blinker de som diamanter.

Tys! — Han hører aandedrag. Foran alteret derborteligger noget svart og loddent. Skytten nærmer sig forsigtig.

Bamse Brakar! — Skogens konge, slumrer sødt ved alterets fod. Smasker, patter trygt paa labben, drømmer i sit vinterhie.

Han er konge over skogen.

Konge i den store stilhed,

der hvor gran paa gran sig klemmer

sammen paa en vældig ryg,

lodden, lubben, som hans egen. Over gamlens kongerige, løfter li øifj eldet i solglans høit sin seierstolte linje. Dybt dernede myr og tjern, damper fuld af eventyr. Snart skal vaarsol flække marken, blaaveis sprette overalt, granen tyte fed af kvade, humlebol og jordbær friste molter, blaabær, krekling, tranbær, tuer fuld af tyttebær. Tænk at vælte sig i myren, slaa en ku, saa skallen knækker som---

---da borer skyttens pil

tvertigjennem bjørnebringen.

Væk er alle fagre drømme. Bamsen ruser op paa to, blodet flømmer rundt om alteret. Med sin ryg mod alterbordet, vil han favne bryst mod bryst den som vækked ham til døden. Og med brøl saa kirken ryster synker skogens konge sammen.

Saa tar skytten fat i gamlen,

trækker laadne pelsen af ham. Nagler den til kirke væggen som et minde om sin færd.

Mange mange Herrens aar, gamle rester hang af pelsen paa den morkne kirkevæggen. Mindte om den djærve skytte og den tid da Bamse Brakar søgte ind til Herrens bord.

Minder minder, gaar tilbage, medens tiden fremad iler, blir saa morkne og saa rare, fillen blot af bjørnepelsen.Tiuren spiller.

Naar sneen synker blødt og mildt i millioner hvide fnokker, ned blandt de mørke graner, og dækker dem med sine fantastiske hvide skikkelser, da kommer troldfuglen brusende. Tung og mægtig dumper den ned i den høieste grantop.

Skinnende svart med brændende røde øinebryn sidder den deroppe og drømmer den ensomme tungsindige granskogs underlige eventyr. Dernede mellem skj æggede kvistede stammer tusler det om, stort og stille:

Hvor skogen nu løfter sig top i top laa engang en stor bygd. Mennesker bodde og bygde der. Der reiste sig huse og kirke, aker og eng stode frodige og grønne, der lød glade stemmer, og klang fra de beitende kjørs bjælder. Saa kom der en dag en styg gammel kjærring i rødt sjørt, med en rive og en sopelime. Langt, langt fra de fjerne lande

kom hun, og hvor hun kom der døde alt folket. Og stygga for over hele Norges land, krafsed sig over top og tind, sopte og raket paa kryds og tvers, til det hele land laa i glemsel og

øde. I det høie, ensomme land husede tilslut bare alle mørkets vætter. Draugen hylte og skreg ved havet og nøkken jamred i hvert tjern. Hele følger af forunderlige huldrefolk kom og svandt med laat og spil, fra haug til haug. Men om kvældene naar mørket faldt paa, da aabnede sig stille og lydløst vældige porte i de høie fjelde, og ud af glimmer og glans labbed de store lodne trolde.---

Og troldfuglen deroppe i grantoppen lytter med lukkede øine til det tuslende eventyr. Og kvælden sænker sig, den svarte slumrende fugl svinder ind i mørket. Da løfter der sig tilslut bare en vældig sort masse hvorover maanen stikker op sit forundrede fjæs — titter over en vældig lodden ryg ind i den mørke eventyrverden.

Men naar første gry af morgenen kommer, ryster troldfuglen sine brusende fjær, og slaar sine vilde klunk over den ensomme natur med de underdeilige eventyr.

Da leiker tiuren.Pesta drager.

Stille, stille vil jeg fare. Nil er der bare sten og hav. Havets store graa linje ligger ensom kold og trist. Hvide knokler, dødningben, smuldrer mellem grus og sten.

Sungen er sidste tone af en gravsang.

Paa den store glemselslinje langt derude svinder draaber stille, stille i de svundne tusender.{fe. Ku li^.ÆN.

\

SVAK i KDA'U^